

/ gmina Lubaczów/

ARTEMIS
Bourneville Post Office
1114 11th St
Opaka (1114) 500 1000000
NY 11034-1000

1. KARTA IDENTYFIKACYJNA

A. DANE PRZED KONSERWACJĄ

RODZAJ:

Krzyż kamienny, przydrożny

AUTOR, WARSZTAT, SZKOŁA

Lokalny, bruśnieński ośrodek kamieniarski

MIEJSCE PRZECHOWYWANIA/LOKALIZACJA:

Sieniawka, / przed Huta Kryształową /
działka nr 17/9

Lokalizacja: 50.14374, 23.31382

WŁAŚCICIEL:

Gmina Lubaczów

ul. Jasna 1

37-600 Lubaczów

NUMER INWENTARYZACYJNY:

numer kary GEZ 257/1547

WYMIARY:

Wys. całkowita : ok. 237 cm

Wys. krzyża: 210 cm

Krzyż u podstawy: 43 x 25 cm

Ramiona dł. 75 cm.

Podstawa : 110 x 106 cm, wys. 20 cm

93 x 93, wys. 7 cm

Powierzchnia całkowita: 548 dm²

TECHNIKA

Kamieniarstwo / bruśnieńskie/

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE:

Renowacje przeprowadzane cyklicznie przez lokalną społeczność

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE:

Brak danych

B. DANE O KONSERWACJI

INWESTOR:

Gmina Lubaczów

ul. Jasna 1

37-600 Lubaczów

ZLECENIODAWCA:

Gmina Lubaczów

ul. Jasna 1

37-600 Lubaczów

2. OPIS, ANALIZA FORMY, FUNKCJI I TREŚCI

Monolityczny krzyż kamienny, usytuowany przy drodze prowadzącej z Baszni do Huty Kryształowej w pobliżu nieistniejącej dziś wsi Sieniawka. Przed II wojną światową był to główny trakt komunikacyjny prowadzący z Lubaczowa, przez Basznię Górną do Niemirowa. W wyniku zmiany granic Niemirów znalazł się poza granicami kraju i droga utraciła swój status.

Krzyż wykuty z jednego brusa kamiennego, ustawiony na niskiej, dwustopniowej podstawie. Krzyż prosty z niewielkim uskokiem w połowie dolnego ramienia, rozszerzający się. Ramiona proste, w formie krzyża maltańskiego.

Na froncie krzyża ryta inskrypcja w języku ukraińskim zawierająca tekst dotyczący okoliczności wzniesienia krzyża, datę powstania / 3 maja 1848 roku / oraz nazwisko fundatora Fodki Merki.

Krzyża tzw. gromadzki lub pańszczyźniane, postawione na okoliczność zniesienia pańszczyzny w 1848 roku, jako jeden z kilku tego typu upamiętnień w regionie. Tego typu krzyże upamiętniające zniesienie pańszczyzny fundowane były przez lokalne społeczności i wykonywane przez kamieniarzy z bruśnieńskiego ośrodka kamieniarskiego. Spełniały one

funkcję upamiętniającą to ważne wydarzenie a jednocześnie spełniały funkcję apotropeiczną, jako ochrona przed często występującymi epidemiami chorób zakaźnych. Usytuowanie krzyży przy rozstaju dróg miało na celu również zabezpieczenie przed *złymi mocami*, których obawiano się szczególnie w tych miejscach.

3. ZAGADNIENIA HISTORYCZNE

Historia miejsca

Sieniówka, wieś położona w dolinie rzeki Smolinki, na terenie leśnym z wyniesieniami do wys. 270 m. n. p. m.

Osadnictwo na terenie funkcjonowania wsi Sieniawka sięga okresu neolitu i wczesnego średniowiecza. Nie dotarto do materiałów źródłowych dotyczących lokowania wsi, zapewne powstała na przełomie XVII i XVIII wieku, gdyż pierwsze wzmianki pochodzą z czasów funkcjonowania huty szkła kryształowego w pobliskiej Hucie Kryształowej.

W końcu XVII wieku wieś jako wieś królewska wchodziła w skład starostwa lubaczowskiego, natomiast w 1778 włączona została do dóbr kameralnych.

Wiek XVIII przyniósł wiele zmian w okolicach wsi, w pobliskiej Hucie Kryształowej powstała huta szkła kryształowego, funkcjonowała gorzelnia, powstała też nowa osada, kolonia niemiecka Raichau / obecnie Podlesie/.

W 1818 roku wieś przeszła w prywatne ręce hr. Pawłowskich, w poł. XIX w. przeszła na własność Jakuba Bernsteina a od 1882 wchodziła w skład rozległych dóbr hr. Agenora Marii Gołuchowskiego.

Słowniku Geograficznym Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich na stronie 559, X Tomu z 1889 r. opisuje wieś jako część Baszni Górnej w powiecie cieszanowskim, 21 km od Cieszanowa i 17 od Lubaczowa. Zabudowania rozrzucone tworzące przysiółki i grupy.

„W roku 1880 było tu 129 domów i 688 mieszkańców, w tym w Capach 17 domów 85mk, w Sieniawce 40 domów/247mk, w Sucholisach, Stelmachach, Kapliszach, Hryniawskim i Onyszczykach 42 domy/208 mk, w Załanach 30 domów/148 mk a na obszarze dworskim 6 domów/50 mk..

Na terenie miejscowości funkcjonowała parafia greckokatolicka, natomiast rzymskokatolicy należeli do parafii w Lubaczowie

Wieś skomunikowana tak z Lubaczowem jak i Niemirowem, dzięki biegnącym przez wieś szlakom komunikacyjnych / przez Basznię i Borową Górę/ łączącym te dwie miejscowości.

Kres istnienia miejscowości przynosi okres po II wojnie światowej, kiedy tereny okolicznych lasów i miejscowości objęte były działalnością oddziałów UPA. Zabudowania wsi spalone zostały po raz pierwszy w 1944 roku, a działa zniszczenia dokonali upowcy w 1946

roku, paląc miejscowość po deportacji miejscowej ludności ukraińskiej na teren ZSRR. w trakcie akcji *Wisła*

Obecnie, trudno doszukać się zarysów domów czy zabudowań gospodarczych, które przejęła natura. Pozostał jedyne, na wyniosłym wale, cmentarz z kamiennymi nagrobkami z kamienia bruśnieńskiego wykonanymi zapewne w części przez kamieniarzy z bruśnieńskiego ośrodka kamieniarskiego ale również przez lokalnych twórców z których najważniejszym przedstawicielem był Wasyl Gudź / 1863-1836/.

Historia obiektu

Krzyże gromadzkie lub pańszczyźniane stawiane były najczęściej z fundacji lokalnych społeczności jako podziękowanie za zniesienie pańszczyzny w 1848 roku. Wykowane przez lokalnych, bruśnieńskich rzemieślników z lokalnego wapienia, umieszczane były na centralnym placu miejscowości na rozstajach dróg bądź przy świątyniach. Fundowane w roku zniesienia pańszczyzny, bądź w rocznice tego wydarzenia, spełniały jednocześnie funkcje apotropeiczne, chroniące lokalne społeczności przed nieszczęściami a szczególnie epidemiami chorób zakaźnych, które często nawiedzały te tereny.

W okolicach Lubaczowa zachowało się ok. 40 monumentalnych krzyży, których wysokość dochodzi do 4 m. m.in. w Starym Siole, Nowym Lublińcu, Hucie Starej.

Krzyże wykonywano najczęściej w prostej, monumentalnej formie, posiadają wyryte napisy dotyczące okoliczności fundacji oraz daty powstania.

4. TECHNIKA WYKONANIA

Techniki kamieniarskie,

5. STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Stan zachowania zły, wymagający pilnej interwencji konserwatorskiej. Obiekt utracił walory estetyczne, postępująca degradacja kamienia oraz procesy zachodzące w obrębie podstawy, zagrażają stabilności tego obiektu.

Krzyż przełamany na wysokości skrzyżowania ramion, zespolony przy pomocy zaprawy cementowej, z nałożonymi warstwami malarskimi na całej powierzchni oraz uczytelnione napisy z warstwa malarska w kolorze czarnym.

Cała powierzchnia krzyża oraz podstawy bardzo mocno zabrudzona z nawarstwieniami o charakterze biologicznym. Szczególnie ma to miejsce w partiach podstawy, która obecnie jest w dużej części zagłębiona pod powierzchnię gruntu powodując podciąganie kapilarne i utrzymywanie się dużego poziomu wilgotności kamienia. Dodatkowo powstawanie

nawarstwień biologicznych spowodowane jest podwyższoną wilgotnością otoczenia utrzymywaną przez drzewostan oraz znajdujące się wokół krzyża zakrzaczenia.

W związku z długotrwałą ekspozycją zewnętrzną i narażeniem na zmienne warunki atmosferyczne, migracje soli oraz zatrzymujące się wód opadowych, na powierzchni kamiennej podstawy powstały odspojenia, co z kolei spowodowało miejscowo jego ubytki i spękania. W związku z powstającymi szczelinami i procesem przedostawania się wody do kolejnych partii kamienia, proces ten będzie postępował i przyczyniał się do degradacji podstawy, co zagraża stabilności obiektu.

Powierzchnia krzyża z miejscowymi spękaniem, pokryta mocno przetartą warstwą malarską, spod której widoczne nawarstwienia biologiczne / mchy, porosty /. Spękania mogą być wynikiem prowadzonych w ostatnich latach prac renowacji polegających na malowaniu krzyży współczesnymi farbami, nie przepuszczającymi wilgoci, co powoduje jej zatrzymywanie wewnątrz porowatej struktury kamienia. Powiększanie się objętości wody w okresie zimowym, rozsadza strukturę kamienia, doprowadzając do powstania spękań i złuszczeń.

6. CEL ORAZ ZAŁOŻENIA KONSERWACJI I RESTAURACJI

Celem planowanych prac konserwatorskich jest zabezpieczenie przed procesami destrukcyjnym oraz przywrócenie wartości technicznej i estetycznej obiektu.

Krzyż posiada dużą wartość historyczną i artystyczną, jest świadectwem wagi wydarzenia jakim było zniesienie pańszczyzny a jednocześnie jest przykładem możliwości rzemieślniczych kamieniarzy z bruśnieńskiego ośrodka kamieniarskiego.

7. PROGRAM PRAC

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej

Wykonanie dokumentacji fotograficznej obiektów przed rozpoczęciem prac konserwatorskich.

2. Wstępne oczyszczenie oraz demontaż krzyża .

Przed rozpoczęciem prac konserwatorskich należy uporządkować teren wokół krzyża oraz zebrać ziemie do wysokości fundamentu. W trakcie prac należy zachować dużą ostrożność, by nie spowodować jego pęknięcia. Z kolei zdemontować krzyż, zwracając uwagę na miejsca zespolone cementową zaprawą. Zaprawę należy usunąć oraz oczyścić miejsca zespolenia, przygotowując do dalszych prac konserwatorskich.

3. Wykonanie fundamentów.

W związku ze znacznym ciężarem krzyża, zaleca się wykonanie fundamentu o wymiarach dostosowanych do wielkości podstawy i na głębokość ok. 1m. Pozwoli to na stabilny montaż krzyża i wykonanie izolacji pionowej i poziomej, co ograniczy podciąganie kapilarne oraz oddzieli kamień od źródeł zasolenia oraz wpłynie pozytywnie na stan zachowania kamienia.

4. Konserwacja podstawy

Należy przeprowadzić konserwację podstaw poprzez usunięcie nawarstwień biologicznych z użyciem preparatów chemicznych stosowanych przy pracach konserwatorskich. Z kolei zdiagnozować stan zachowania. Ubytki uzupełnić metodą flekowania z zastosowaniem materiałów o parametrach technicznych i estetycznych oraz wzmocnić jego strukturę stosownymi, dobrej jakości preparatami np. firmy Remmers.

5. Usunięcie wtórnych warstw malarskich.

Warstwy malarskie na krzyżu należy usunąć metodą chemiczną i mechaniczną, których doboru należy dokonać w trakcie prac konserwatorskich. Szczególnie należy zwrócić uwagę na usunięcie warstwy malarskiej na powierzchni inskrypcji

6. Oczyszczenie krzyża z nawarstwień biologicznych

Oczyszczenie z nawarstwień biologicznych należy przeprowadzić metodą chemiczną z zastosowaniem preparatów np. firmy Remmers. Z kolei przeprowadzić proces odsalania metodą migracji soli do rozszerzonego środowiska / kompresy z legniny /. Z kolei kamień pozostawić do wyschnięcia.

7. Konserwacja techniczna oraz uczytelnienie inskrypcji

Miejsca spękań oraz przełamań kamienia należy podkleić klejami żywicznymi, w przypadku większych ubytków zastosować metodę flekowania z użyciem materiału o podobnych właściwościach. W przypadku koniecznym z zastosowaniem metalowych sztyftów z materiałów nie podlegających procesom korozyjnym / np. stal szlachetna /.

Inskrypcje w przypadku konieczności, należy uczytelnić poprzez delikatne pogłębienie liter przy pomocy dłutka.

8. Montaż krzyża

W pierwszej kolejności należy wykonać izolację poziomą, na tym osadzić podstawy. Po zamontowaniu krzyża należy uszczelnić przestrzeń pomiędzy krzyżem a podstawą aby zabezpieczyć przed zbieraniem się wody.

9. Impregnacja hydrofobowa

Przeprowadzić impregnację hydrofobową powierzchni krzyża z użyciem preparatu do impregnacji kamienia np. firmy Remmers.

10. Wykonanie dokumentacji fotograficznej oraz konserwatorskiej.

W trakcie prac należy prowadzić dokumentację fotograficzną poszczególnych jej etapów, po zakończeniu prac wykonać dokumentację konserwatorską.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.

Krzyż pańszczyźniany w Sieniawce, przy drodze do Huty Kryształowej, 1848 r., stan przed rozpoczęciem prac konserwatorskich, fot. 2023, B. Woch.